

Läänemere maailma uurija uus raamat

Raimo Pullat. Värav tulevikku.

Danzigi Tehnikaülikool Eesti
tehnikaharitlaskonna kujunemisloos
1904–1939. TTÜ Kirjastus, Tallinn, 2015,
153 lk.

Mereteed ja jõgede energia olid Eesti tööstusliku pöörde looduslik alus. Tehnilise uuenemise vaimse jõu, Eesti insenerkonna juured on aga Riia ja Peterburi, suurte jõesuudme sadamalinade kõrgkoolides. Läänemere ida- ja lõunakalda maade ajaloo alal väsimatult töötav Raimo Pullat, kelle loomingu kandvateks teemadeks on linnad, haridus, kultuurikontaktid ning poliitilised ja majandussuhted, on oma 2004. aastal ilmunud monograafias („Lootuste linn Peterburi“) põhjalikult vaadelnud Neevalinnas õppinud eestlastest insenere, arhitekte ja metsandustegelasi. Eeskätt Riias ja Peterburis diplomeeritud tehnikamehed võtsid 1917. aastal kodumaa tööstuse, transpordi, energeetika ja side oma kontrolli alla ning Vabadussõja päevil arendasid välja armee sõjalis-tehnilise võimekuse.

Lahkulöömine Venemaast sulges eestlastele tee idanaabri kõrgkoolidesse, mida pealegi kurnasid bolševike vägivald ja perspektiivitud eksperimendid. Riias kujundati 1862. aastal asutatud, algul saksa, hiljem vene õppekeelega tehnikakõrgkooli baasil rahvuslik ülikool, kus käis vähe eestlasi.

Noores Eesti Vabariigis tuli tehnikahariduse vallas kiirkorras ja üheaegselt panna alus nii tehnilisele kesk- kui ka kõrgharidusele. Kuidas see loomulikes kasvuraskustes ja kahjuks ka hariduspoliitilisi vigu ületades toimus, sellest on huvitavalt kirjutanud Vahur Mägi (vt. nt. Adraseadmise aeg. Tallinna Tehnikaülikool 1918–1940. Tallinn, 2008). Katsetus Tartu Ülikooli tehnikateaduskonnaga (1934–1936) näitas, et tehnilist haridust ei saanud edendada merekauges ja mittetööstuslikus Tartus. See kinnistus lõplikult Tallinnas.

Eesti noori õppis ka välismaal, 1930. aastate lõpul 5–7% eesti üliõpilastest, neist pool või enamgi tehnilistel aladel. Maa arenguks võinuks võõrsil haridust omandajaid olla rohkemgi, kuid rahva kasin elujärg seadis siin piirid.

Vahetult Esimese maailmasõja järel ja 1920. aastatel oli Eesti noorte tehnikasse pürgijate rajatagune eelistatud valik Gdańsk (sks. Danzig), Visla suudmes asuv põline sadamalinn, keskajal Hansa Liidu liige ja juba 17.–18. sajandil baltimaalastele tähtis koolilinn. Arvo Tering on näidanud, et sellal oli Danzigi akadeemiline gümnaasium meie noortele kõige tähtsam võõrsil asuv keskhariiduse kolle (vt. lähemalt: A. Tering. Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798. Tartu, 2008).

1920. aastast oli Gdańsk Versailles' rahu põhjal Poola tollipiirkonda kuuluv, valdavalt saksa elanikkonnaga vabalinn, mis sõdadevahelisel ajal kujutas endast üht Euroopa kõige ärevamat poliitiliste ja rahvussuhete pingekollet. Raimo Pullat annab sellest kaunist linnast hea sõnalis-pildilise ülevaate ning kirjeldab üleeuroopaliselt tuntud, 1904. aastal asutatud Danzigi Tehnikaülikooli. Viimane oli ka vabalinna perioodil saksa kõrgharidusruumi kuuluv, saksa õppekeelega teadustehniline kõrgkool, samas kui Tallinna Tehnikum (1918–1936) andis pigem rakendusliku kõrghariduse. Loeme, et Danzigi Tehnikaülikoolis tegutses ka üld- ehk humanitaarosakond, kahjuks küll tugevasti propagandistliku maiguga. Kuid reaalteadusliku õppe täiendamine inimest ja kultuuri puudutavaga oli igatahes põhimõtteliselt progressiivne ja on aktuaalne meie päevilgi.

Eestlasi tõmbas Gdańskisse sealse kõrgkooli maine kõrval suhteliselt taskukohane hinnatase ja võimalus õppida saksa keeles, millega meie noored tollal võrdlemisi hästi hakkama said. Eemale tõukas aga linnas leviv šovinistlik mentaliteet, poolavaenulikkus, mis lokkas ka ülikooli seinte vahel. Eestlased hoidsid sakslastega võrreldes vähemuses olevate poolakate poole. Siin jätkus eesti ja poola tudengite vastastikune sümpaatia, mis oli ilmnunud juba Riia Polütehnilises Instituudis, kus eestlastele avaldas teise rõhutatud rahva vabadusaade sügavat muljet. Nüüd lisandus kahe iseseisvunud piiriiriigi rahvaste soe üksteisemõistmine, mida nimetati isegi *entente cordiale*'ks. Raimo Pullat on sellest pikemalt kirjutanud monograafias „Versailles'ist Westerplatteni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel“. Eestlaste vahekorda baltisakslastest kaastudengitega on iseloomustatud algul ametlikuna, isegi vaenulikuna, hiljem kollegiaalsena (lk. 38). Tooniandvate saksa üliõpilasorganisatsioonidega oli vahekord aga tihti pinev, mistõttu harjutati hoolsasti vehklemist. Eestlaste arvates põhjustas eelarvamuslikku suhtumist neisse mõisate võõrandamine Eestis

(lk. 42), mida seal mõisteti pelgalt rahvusliku vaenuaktina.

Seetõttu oli Saksa–Poola „suure poliitika“ risttuultes vabalinna tudengielu juba 1920. aastatel küllaltki stressirohke. Ehk ängistava linna ja selle ees laiuv vaba mere kontrastist sündiski 1924. aastal moodustatud eesti korporatsioonile koduteele viitav nimi – „Wäinla“. Tegelikult jõudis Eestist Gdańskisse ja vastupidi rongiga palju kiiremini ja hõlpsamini kui laevaga. Kuid patriootilist sidet sünnimaaga väljendas poeetiline meretee paremini.

1930. aastatel süvenesid saksa ja poola üliõpilaste vaen ning poolakate ja ülikooli administratsiooni vastuolu veelgi. Konfliktne oli ka poolakate ja ukraina vähemusrahvusest tudengite vahetõrje. Häiriv õhkkond (kasvava elukalliduse kõrval) oli üks põhjuseid, miks eestlased Gdańskist lahkuma ja sealset kõrgkooli vältima hakkasid. Olukorda püüdis küll igati leevendada Eesti Vabariigi aukonsul Witold Kukowski, eesti tudengite sõber, kelle tegevusele ja surmale okupantide käe läbi on pühendatud eraldi peatükk. Autor ütleb õigesti, et eestlaste õppimine Gdańskis ei lõppenud siiski ka Hitleri võimuletuleku järel, nende arv vähenes järsult. 1922. aastal õppis seal 50 eesti noort, 1938/39. õppeaastal – Haridusministeeriumi andmetel – 15. Eestlastele sulges Danzigi Tehnikaülikooli kui tehnilise eliidi hulka viiva tähtsa värava täielikult 1. septembril 1939 alanud Teine maailmasõda. Teadaolevalt ei õpi ka praegu hiljuti 110. aastapäeva tähistanud Gdański kõrgkoolis eestlasi.

Raamatu teine osa käsitleb Gdańskis õpinud eesti ehitusinseneride, arhitektide, masinaehitajate ja elektriinseneride haridusteed, elu ja tegevust. See on vajalik lisandus Eesti tehnikaintelligentsi arenemise üldpilti, aga ka mõne üldtuntud isiku, nagu Alar Kotli ja Oskar Martin, biograafiasse. Lugesdes tähtsustub meie jaoks Zürichi Tehnikaülikool, kus professorina töötas kuulus külmutustehnika arendaja, Danzigi õppinud Eduard Emblik. Zürichis väitlesid end doktoriks ka Paul Kogerman ja Jaan Kopvillem. Gdańskis õppinute elulood (kokku 40) näitavad, et ligi 3/4 neist asus tööle Eestis. See kinnitab tollaste eesti noorte usku oma maa tulevikku ning vääraks kõrvutamist praeguste andmetega. Tundub, et teistest sagedamini jäid võõrsile masinaehitajad.

Tõenäoliselt õppis vaadeldaval ajavahemikul Gdańskis ligi 100 eestlast, kellest paljud on jätanud püsiva jälje Eesti tööstuse arengusse, tehnikakultuuri ja silmapaistvate ehitusmä-

lestistena linnapilti. Gdańsk on olnud meile militaarsest, merekaubanduslikust ja pedagoogilisest aspektist tähtis mälupaik. Ent nagu Arvo Tering valgustasaja gümnaasiumihariduse osas, nii täidab 1920.–1930. aastate tehnilise kõrghariduse (diplomeeritud inseneride koolitamise) osas selle konkreetse sisuga alles kõnesolev, põhjaliku arhiivitöö (eeskätt Gdański Riigiarhiiv) tulemusel sündinud teos. Tegemist on märkimisväärse sammuga meie tehnikaintelligentsi kujunemise üldkäsitluse poole ja esimese raamatuga Tallinna Tehnikaülikooli 100 aasta juubeliks ilmuvas sarjas.

Eesti tehnikaintelligentsi sünniloole on iseloomulik just selle lai geograafiline areaal, mis on palju avaram kui näiteks pedagoogide, arstide või juristide puhul. Esialgu hõlmas see peamiselt Läänemere sadamalinnu Riit, Peterburi, Gdańskit ja Tallinna, kuid laienes seejärel ka Kesk-Euroopasse. Nii on väga asjakohane aprillis 80-aastaseks saanud Raimo Pullati soov, et nooremad uurijad töötaksid läbi tehnikakõrgkoolide arhiivid ka Prahas, Brnos, Berliinis, Karlsruhe, Varssavis jm., „et luua meie tehnikaharitlaskonna ja tehnikateaduse geneesi ning kultuurilevi võimalikult terviklik pilt“.

Väino Sirk

Väino Sirk

(1942), *PhD*, haridusloolane,
vsirk@hotmail.ee